

УДК 159.923.2

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Богдан Л. М.,

викладач кафедри галузевої психології та психології управління
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

У даній статті проаналізовано психологічну готовність як складову професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, як одну з необхідних умов ефективного здійснення професійної допомоги окремим категоріям осіб. Описано компоненти психологічної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності. Висвітлено вплив психологічної готовності на формування професійної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери. Розглянуто основні структурні компоненти досліджуваного поняття, подано їх узагальнену характеристику (мотиваційний компонент, особистісний компонент, рефлексивний компонент, саморегулятивний компонент, орієнтаційний компонент, пізнавально-оперативний компонент, емоційно-вольовий компонент, психофізіологічний компонент, оцінюючий компонент тощо).

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери, психологічна готовність, мотиваційний компонент, орієнтаційний компонент, пізнавально-оперативний компонент, емоційно-вольовий компонент, психофізіологічний компонент, оцінюючий компонент.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, навчально-виховний процес у вищій школі має сприяти становленню професійної компетентності майбутнього фахівця, забезпеченню його психологічної готовності до професії та успішного функціонування в майбутній професійній діяльності. Професіоналізм та професійна компетентність визначають ефективність професійної діяльності, забезпечують відповідність результату цієї діяльності поставленим цілям, досягнення запланованих позитивних результатів.

Враховуючи те, що основою готовності до професійної діяльності є психологічна готовність, яка розуміється як складне комплексне психічне утворення, сплав функціональних, операційних та особистісних компонентів, що мають динамічну структуру з функціональними залежностями, є важливим розглянути психологічну готовність студентів-майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності.

Стан наукової розробки проблеми. Проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в Україні знайшли своє відображення у наукових працях психологів та педагогів – О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, О. Карпенко, З. Кияниці, В. Кузьмінського та ін. Питання психологічного забезпечення

професійної діяльності фахівців такого профілю розглядались в роботах В. Бодрова, О. Бондарчук, А. Грись, Л. Карамушки, М. Корольчук, Н. Кривоконь, П. Криворучко, Л. Литвинчук, Г. Ложкіна, О. Максим, С. Максименка, Н. Максимової, І. Манілова, В. Москаленко, Г. Нікіфорова, В. Осьодло, В. Панка, Т. Рябовол, Л. Філоненко, В. Харитоновна, В. Щербини-Прилуки, Т. Юмашевої, С. Янкевич та ін. Особливості психологічного забезпечення професійної підготовки фахівців соціальної сфери відображаються в наукових працях сучасних філософів, соціологів, психологів, а також практиків соціальних, психологічних та соціально-психологічних служб різного спрямування [7].

Поняття психологічної готовності до професійної діяльності, є важливою складовою особистісної готовності до професійної готовності майбутнього фахівця соціальної сфери, і включає певні професійно важливі риси особистості: переконання, здібності, інтереси, професійну пам'ять, мислення, увагу, спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, які здатні забезпечити успішне виконання професійних функцій [10].

Кожний із вказаних вище компонентів займає важливе місце в структурі психологічної готовності до професійної діяльності. Втім, саме із когнітивним компонентом пов'язують таку характеристику фахівця як професіоналізм. Професіоналізм у наукових дослідженнях тлумачать як стійкий рівень знань, навичок і умінь, що дозволяє досягати найбільшої ефективності в професійній діяльності. Так, зокрема, О.О. Бодалев зауважує, що це не лише яскравий розвиток здібностей, але й глибокі та широкі знання в тій області діяльності, у якій цей професіоналізм проявляється, а також нестандартне володіння вміннями, які необхідні для успішного виконання цієї діяльності [7].

Теоретичний аналіз наукової літератури щодо проблем професійної підготовки та аналіз практики професійної діяльності фахівців свідчить про виражений зв'язок психологічної складової особистості та успішності її професійної діяльності. Саме тому такими актуальними є питання забезпечення психологічної готовності у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в нових складних умовах соціокультурних трансформацій українського суспільства, що визначатиме потенційні можливості їх професіоналізму в цілому [8].

Забезпечення соціальної та психосоціальної допомоги певним категоріям осіб потребує сформованої системи спеціальних знань фахівців у цій сфері, що спиратиметься на розвиток як загальних, так і спеціальних здібностей, сформованість професійно значущих психологічних якостей та індивідуального психологічного стилю,

психологічної культури та продуктивності. Формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери є важливою умовою їх професійної підготовки та готовності до здійснення професійної діяльності з категорією соціально дезадаптованих осіб, зокрема.

Отже, соціальна значущість проблеми, необхідність у подальшому дослідженні теоретичних та прикладних підходів щодо психологічної готовності професійної підготовки фахівців соціальної сфери і обумовили вибір теми нашого дослідження: «Психологічна готовність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери».

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. **Предмет дослідження** – психологічна готовність як компонент процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. **Мета дослідження** – дослідити психологічну готовність як складову процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери та умову ефективного здійснення ними професійної діяльності.

Серед **завдань дослідження**: теоретичний аналіз психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери; визначення психологічних особливостей формування професійної психологічної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери як умови здійснення ними ефективної професійної діяльності; визначення змісту психологічної готовності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Результати дослідження. Вимоги до професійної підготовки фахівця соціальної сфери ґрунтуються на визначенні специфіки його праці. Професійна діяльність фахівця соціальної сфери спрямована на вияв та ефективне вирішення соціальних проблем, які виникають у конкретної людини, групи людей чи в суспільстві в цілому, фахівець такого профілю піклується про якість життя та актуалізацію ресурсів своїх клієнтів. Специфіка такої діяльності в соціальній сфері визначається діями, спрямованими на досягнення мети та станом об'єктів взаємодії – це соціальна та психосоціальна допомога людям, що її потребують, позаяк, не здатні самостійно без сторонньої допомоги вирішити свої проблеми, а іноді і жити [7].

Психологічна готовність до професійної самореалізації – це системне явище, що проявляються у вигляді єдності психічних станів і властивостей, серед яких: 1) Ставлення до себе – включає в себе оцінку своїх можливостей, яка може виражатися в усвідомленні покликання, особливого призначення особистості, можливості вирішити завдання, недоступні іншим, ідеали. 2) Спрямованість – мотиви і потреби, ціннісні орієнтації особистості, що виражаються в

інтересах, бажанні творити, потребі виразити себе. 3) Творчі здібності особистості, що є найважливішим чинником самореалізації. Розвиток здібностей пов'язано з ставленням до себе. 4) Операційна система, що представляє собою інструментарій, сприяє реалізації потреб у творчості та самореалізації. Це досвід, установки особистості [2].

На думку С.М. Кучеренко [6, с.122], формування психологічної готовності до професійної діяльності – це розвиток, становлення необхідних ставлень, установок, досвіду, майстерності, які дають можливість людині усвідомлено здійснювати професійну діяльність. Виділяють три ступені сформованості психологічної готовності до професійної діяльності: 1) непрофесійний рівень – майбутній спеціаліст не підготовлений, не має досвіду практичної діяльності або ці показники знаходяться на низькому рівні; 2) передпрофесійний рівень характеризується незакінченою підготовкою до виконання спеціальних функцій; 3) професійний рівень розбивається на два підрівня – звичайний рівень і рівень професійної майстерності. Головне тут полягає в тому, що вищий навчальний заклад, озброюючи майбутніх спеціалістів теоретичними знаннями, виховував любов до своєї професії, готовність до подолання труднощів.

Відповідно були визначені ознаки процесу формування готовності до професійної діяльності: 1) повна адекватність процесу формування психологічної готовності цілям підготовки майбутнього спеціаліста; 2) відповідність діяльності, до якої залучені майбутні фахівці, сукупності взаємопов'язаних елементів діяльності ефективно працюючого фахівця; 3) єдність компонентів, котрі утворюють поняття психологічної готовності майбутнього спеціаліста до виконання професійних функцій.

Теоретичний аналіз дозволив визначити основні чинники формування психологічної готовності до професійної діяльності, які можна віднести до двох груп: «умовно внутрішні» (індивідуально-особистісні) та «умовно зовнішні» (соціально-педагогічні).

До «умовно внутрішніх» чинників відносяться: внутрішні протиріччя між досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення; мотивація особистості, наявність потреби у постійному самовдосконаленні, чіткість уявлень про сутність майбутньої професії; рефлексія професійного становлення, ідентифікація з професією; вік, стать.

Відповідно до «умовно зовнішніх» чинників: включення студентів в активну і різноманітну діяльність; забезпечення емоційного клімату, залучення до активної діяльності; особливості функціонування, структура навчального закладу, в якому відбувається підготовка спеціаліста та специфіка навчально-виховного процесу; спеціальним чином організована професійно-педагогічна підготовка в умовах

інформатизації навчального процесу; використання системи критеріїв адекватного оцінювання рівнів сформованості психологічної готовності до діяльності; творчий підхід до навчання та підготовки майбутнього спеціаліста.

Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості. Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності. [3]

В структурі психологічної готовності до педагогічної діяльності виділяють такі компоненти: 1) мотиваційний; 2) орієнтаційний; 3) пізнавально-оперативний; 4) емоційно-вольовий; 5) психофізіологічний; 6) оцінюючий.

Мотиваційний компонент включає в себе професійні установки, інтереси, прагнення працювати майбутніх фахівців соціальної сфери. Його основою є професійно спрямованість (особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері), в якій виражається позитивне ставлення до професії, нахил та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку.

Орієнтаційний компонент – це ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них. Ядро орієнтаційного компонента – ціннісні орієнтації особистості, глибина професійно світогляду майбутніх фахівців соціальної сфери.

До пізнавально-операційного аспекту психологічної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери входять професійна спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, мислення, здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

Емоційно-вольовий компонент психологічної готовності – почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери; емоційний тонус, емоційна сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль.

Психофізіологічний аспект психологічної готовності складають: впевнення у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка, рухомий темп роботи. Ці властивості і здібності забезпечують майбутнім фахівцям

соціальної сфери високу працездатність у виконанні професійних функцій.

Оцінюючий компонент передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним зразком. Психологічна готовність включає в себе як важливий компонент потребу майбутніх фахівців соціальної сфери в професійному самовдосконаленні [4].

Виходячи з усвідомлення сьогоденної складності освітнього процесу, важливості його побудови на гуманістичних засадах, які передбачають орієнтацію цього процесу на актуалізацію можливостей особистості, заклади освіти повинні формувати особистість, здатну до саморозвитку, свідомого професійного самовизначення, вільного входження у новий трудовий етап життя, що потребує перебудови змісту навчання та виховного процесу, зокрема й у питаннях формування у студентів готовності до професійної діяльності [11].

Висновки. Отже, запити сучасності щодо надання психологічної та психосоціальної допомоги певним категоріям населення потребують гнучкого реагування системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності. Формування їх психологічної готовності до професійної діяльності є ціллю і результатом довготривалого процесу підготовки спеціаліста у вищому навчальному закладі, який відбувається згідно з психолого-педагогічним супроводженням навчально-виховного процесу, та являє собою комплекс організаційних, психологічних і педагогічних заходів та здійснюється за наявності й врахування певних психологічних чинників та принципів.

Таким чином, у професійній освіті гостро стоїть питання про необхідність переносу акцентів навчального процесу на аспекти особистісної готовності. Виникає необхідність формування й розвитку елементів особистісної психологічної готовності до виконання професійної діяльності, розробки комплексних методів діагностики цього компоненту готовності до самоствердження у професійному просторі майбутніх фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Грись А. М. Теорія і практика підготовки психологів до роботи з соціально дезадаптованими неповнолітніми : монографія / А. М. Грись. – Київ : Геопринт , 2013. – 280 с.
2. Гуртовенко Н. В. Умови формування готовності до професійної діяльності педагогів у процесі вузівської підготовки / Н. В. Гуртовенко // Збірник наукових праць Уманського медичного коледжу. – 2014. – Випуск 13. – С. 33-39.

3. Жирун О. А. До проблеми професійного становлення майбутніх редакторів / О. А. Жирун // Теоретичні та прикладні проблеми психології і педагогіки. – 2004. – № 1 (6). – С. 79-84.
4. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. Кондрашова. – К. : Вища школа, 1987. – 218 с.
5. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи соціального захисту населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / Н. І. Кривоконь. – К., 2002. – 20 с.
6. Кучеренко С. М. Оценка психологической готовности студентов к профессиональной деятельности как одно из направлений повышения качества подготовки специалистов / С. М. Кучеренко // Вісник Харківського університету. Серія «Психологія». – 1998. – № 403. – С. 121-130.
7. Мельничук О. Б. Інтелектуальна складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з девіантами / О. Б. Мельничук // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2015. – Том XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 13. – С.115-125.
8. Мельничук О. Б. Формування професійної культури майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах вузівської підготовки / О. Б. Мельничук // Актуальні питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 25 травня 2012 р.) – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 143-145.
9. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. Моляко. – Київ : Знання, 1989. – 233 с.
10. Філь О. В. Критерії готовності майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії як професійного інструменту / О. В. Філь // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. № 2. – С. 22-34.
11. Янкевич С. М. Концептуальна модель впливу психологічних чинників на готовність майбутніх фахівців освітньої галузі до роботи із соціально дезадаптованими підлітками / С. М. Янкевич // Актуальні проблеми психології : [зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. Том XI, Ч.4. – К., 2013. – Соціальна психологія. Вип.6. – Книга II. – С. 525-533.

REFERENCES:

1. Hrys, A. M. (2013). *Teoriia i praktyka pidhotovky psykhologiv do roboty z sotsialno dezadaptovanyimi nepovnoolitnimi [Theory and practice of psychologists' training to work with maladjusted youth]*. Kyiv : Geoprint [in Ukrainian].
2. Gurtovenko, N.V. (2014). *Umovy formuvannia hotovnosti do profesiinoi diialnosti pedahohiv u protsesi vuzivskoi pidhotovki [The conditions of formation of readiness for professional work of teachers in the university training]*. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho medychnoho – Scientific prats medical college of Uman, 13, 33-39* [in Ukrainian].

3. Zhyrun, O.A. (2004) Do problemy profesiinoho stanovlennia maibutnikh redaktoriv [On the problem of future professional editors]. *Teoretychni ta prykladni problemy psykholohii i pedahohii – Theoretical and applied problems of psychology and pedagogy*, 1 (6), 79-84 [in Ukrainian].

4. Kondrashova, L.V. (1987). *Moralna psykholohichna hotovnist studenta do vchytelskoi diialnosti Moral and psychological readiness of the student to teacher's work*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

5. Kryvokon, N.I. (2002) Sotsialno-psykholohichni chynnyky profesiinoi samoidentyfikatsii fakhivtsiv systemy sotsialnoho zakhystu naseleння [Social and psychological factors of professional self-identity of specialists of social protection]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Kucherenko, S.M. (1998). Otsenka psikhologicheskoi hotovnosti studentov k profesionalnoi deiatelnosti kak odno iz napravlenii povsheniia kachestva podgotovki spetsialistov [Evaluation of psychological readiness of students to professional activity as one of the ways of increasing the quality of training]. *Visnyk Kharkivskoho Universytetu – Bulletin of Kharkiv University*, 403, 121-130 [in Russian].

7. Melnychuk, O.B. (2015). Intelektualna skladova profesiynoi pidgotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery do roboty z deviantamy [A cognitive part of future social professionals training to work with deviant people]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual issues of psychology*, Vol. 11, 13, 115-125 [in Ukrainian].

8. Melnychuk, O.B. (2012) Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery v umovakh vuzivskoi pidgotovky [Formation of professional culture of future social sphere specialists at universities]. Current issues of psychological support of educational process in higher education. '12: *Mizhvuzivska naukovo-praktychna konferentsiia (25 travnia 2012 roku) – Interuniversity Scientific and Practical Conference (pp. 143-145)*. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

9. Moliako, V.A. (1989) *Psikhologichna hotovnist do tvorchoi pratsi [Psychological readiness for creative work]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].

10. Fil, O.V. (2009). Kriterii hotovnosti maibutnikh sotsialnyh pedahohiv do vykorystannia kazkoterapii yak profesiinoho instrumentu [Criteria of future social workers to use a professional tool]. *Visnyk Zaporizkoho Universytetu – Journal of National University in Zaporizhzhya*, 2, 22-34 [in Ukrainian].

11. Yankevych, S.M. (2013). Kontseptualna model vplyvu psykholohichnykh chynnykiv na hotovnist maibutnikh fakhivtsiv osvitnoi haluzi do roboty iz sotsialno dezadaptovanyimi pidlitkamy [Conceptual model of psychological factor impact on the readiness of future educational specialists to work with socially maladjusted teenagers]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*, 9(6), 525-533 [in Ukrainian].

Богдан Л. М. Психологическая готовность как составляющая профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы. В данной статье проанализировано психологическую готовность как составляющую профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы, как необходимое условие эффективного осуществления профессиональной помощи некоторым категориям лиц. Описаны компоненты психологической готовности будущих специалистов социальной сферы к профессиональной деятельности. Рассмотрено влияние психологической готовности на формирование профессионального самосознания студентов – будущих специалистов социальной сферы. Рассматриваются основные структурные компоненты исследуемого понятия, представлено их обобщенную характеристику (мотивационный компонент, когнитивный компонент личностный компонент, рефлексивный компонент, саморегулятивный компонент, ориентационный компонент, познавательно-оперативный компонент, эмоционально-волевой компонент, психофизиологический компонент, оценивающий компонент).

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих специалистов социальной сферы, психологическая готовность, мотивационный компонент, ориентационный компонент, познавательно-оперативный компонент, эмоционально-волевой компонент, психофизиологический компонент, оценивающий компонент.

Bohdan L. M. Psychological readiness as component of training future experts of social sphere. This paper analyzes the psychological preparedness as component of training future experts of social sphere. Characterized psychological component of professional training as one of the necessary conditions for the effective exercise of professional assistance to certain categories of persons. We describe the components of psychological readiness of the future experts of social sphere to professional activity. The influence of psychological readiness of the formation of professional identity of students - the future experts of social sphere. Content includes articles addressing key structural components of the studied concepts presented their generalized characteristics: motivational component, which includes system grounds, adequate content of professional activity; cognitive component - a system of knowledge required for successful professional activity; personal component that contains professionally important personal characteristics of a professional; reflective component that provides awareness of their own capabilities, limitations and potential in professional activities; samorehulyatyvnyy component that determines the ability of professional oppose the difficulties of professional activity, the ability to regulate their states of others.

Key words: training future professionals social, psychological readiness, motivation component orientation component cognitive-operative component of emotional and volitional component psychophysiological components, evaluating components.